

Jelentés

Winkler F.
Somogy Megyei Múzeum
NA-1991.
Néprajzi adatok

az 1987. évi Somogy megyei etnikai embertani vizsgálatok eredményeiről

A vörsei átlagokban már az ideai kiegészítő vizsgálat adatai is benne vannak, a darányi átlagok is véglegesek /a 24-60 évesek átlagai/.

	Férfiak				Nők			
	<u>Vörs</u>	<u>Darány</u>	87.I.1 Dun.átl.	87.I.1 Ma.átl.	Vörs	Darány	87.I.1 Dun.átl.	87.I.1 Ma.átl.
Testmagasság	172.24	171.80	171.25	168.97	157.75	156.60	158.83	157.07
Fejhossz	188.78	185.89	188.94	188.24	180.10	177.29	179.80	179.37
Fejszélesség	163.29	160.40	161.54	160.46	155.63	153.57	154.87	154.47
Homlokszélesség	114.67	114.09	114.03	112.86	111.37	110.80	110.53	109.59
Járomévszéless.	149.40	146.09	147.13	146.46	142.00	137.94	140.04	139.69
Morf. arcmagass.	121.14	120.03	120.70	121.31	111.94	111.63	111.16	111.62
Állkapocsszöglet	114.62	114.03	113.84	112.56	108.96	105.89	106.75	105.54
Orrmagasság	52.84	53.03	53.35	53.99	49.27	49.86	49.59	49.98
Orrszélesség	36.95	36.14	36.54	35.88	33.25	32.54	33.02	32.75
Fejjelző	86.56	86.37	85.54	85.29	86.42	86.63	86.19	86.17
Arcejelző	81.12	82.26	82.10	82.89	78.99	80.94	79.45	79.98
Orrjelző	70.09	68.40	68.64	66.71	67.71	65.40	66.78	65.79
Járomévszentform. %-ban								
lekerekített	11.9	14.3	20.2	28.2	3.8	22.9	20.5	31.0
lapos	78.6	80.0	69.1	62.7	92.3	71.4	74.0	63.8
előre keskenyedő	9.5	5.7	10.7	9.1	3.8	5.7	5.5	5.2
Orrhát profilja %-ban								
konkáv	4.8	5.7	3.9	9.9	9.6	2.9	13.5	23.0
egyenes	42.9	34.3	39.6	50.5	42.3	48.6	46.9	54.3
konvex	52.4	60.0	56.5	39.6	48.1	48.6	39.6	22.7
Orrhát kiemelk. %-ban								
gyenge	2.4	0.0	0.8	1.0	0.0	0.0	1.9	4.1
közepes	78.6	77.1	68.1	73.9	78.8	80.0	84.9	87.8
erős	19.0	22.9	31.1	25.1	21.2	20.0	13.2	8.1
Tarkó prof. %.								
Erősen domb.	2.4	5.7	9.0	14.4	9.6	11.4	16.9	20.0
Enyhén "	80.9	68.6	71.7	68.7	88.5	85.7	82.2	78.3
Lapos	16.7	25.7	19.3	16.9	1.9	2.9	0.9	1.7

Férfiak

Nők

	Vörs ⁺	Darány	Dun.átl 87.I.1	Ma.át. 87.I.1	Vörs	Darány	Dun.át 87.I.1	Ma.át- 87.I.1
Szemszin %								
világos	16.7	28.6	25.1	25.7	23.1	17.1	23.8	19.7
kevert	28.6	11.4	29.0	32.1	32.7	25.7	29.0	31.8
barna	52.4	60.0	45.8	42.1	44.2	57.2	47.1	48.5

+ Egy vörsei férfinél heterochromia iridis /a két szem színe eltérő/

Hajszin %

vörös /I-VI/	2.6	0.0	0.5	0.3	0.0	0.0	0.2	0.3
szőke /A-L/	0.0	0.0	0.0	1.1	0.0	0.0	1.3	1.3
átmeneti /M-O/	0.0	0.0	0.7	1.4	1.9	0.0	1.8	2.0
barna-fek/P-Y/97.4	100.0	100.0	98.8	97.2	98.1	100.0	96.7	96.4

Tipusok megoszlása

	tur	pam	előá	din	ura-	mong-	kelet-	kel.-i	gra.atl.	ész.cro	lappalp	x			
				li	-oid	balti	medit.	med	med						
Vörs	47.6	20.0	1.9	8.6	0.0	1.0	3.8	2.9	0.0	0.0	0.0	1.0	0.0	133	
Dará.	42.3	23.9	1.4	5.6	1.4	1.4	2.8	4.2	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	169	
Látr.	31.3	22.5	1.2	11.2	0.0	0.0	5.0	6.3	0.0	0.0	0.0	1.2	0.0	200	
Bolhó	44.0	12.0	2.7	17.3	0.0	1.3	4.0	2.7	1.3	0.0	0.0	0.0	2.7	1.3	10.7
Dun.á	35.5	17.2	3.3	8.2	0.1	0.7	4.0	4.3	0.5	0.3	0.2	0.3	1.0	1.8	22.7
Magyá	28.7	10.1	6.4	5.3	0.1	0.9	5.0	3.8	0.9	0.1	0.5	0.5	1.9	2.5	33.2

x = erősen kevert meghatározatlan

és leíró jellegek

Méretek és jelzők összefüggései, jellemzői

Vörsön a fej igen nagy méretei mellett tulrövid-rövid fejjelző, igen széles járomiv, közép magas arc, lapos járomcsont, közepesen kiemelkedő orrhát elsősorban a turanid típus igen jelentős elterjedésével függnek össze barna és kevert szemszinnel és barna-fekete hajszinnel együtt. Hasonló igen jelentős turanid gyakoriság a Dunántulon csak Órisztopéterteren és Vörsön hasonló. Darányban a fej némileg kisebb méretei és kevésbé széles járomiv, nőknél a frontálisan lapult járomcsont némi csökkenése és a lekerekített járomcsont emelkedése mellett a pamiri típus némi emelkedésével függnek össze. A testmagasság elsősorban Darányban, de kisebb mértékben Vörsön is csökken a nőknél a dunántuli átlaghoz képest. Ennek elsőrendő oka, hogy a magas termetű

dinári típus kb 75 %-ban férfiaknál, a kisközepes-közepes termetű keletbalti, alpi és a kisközepes-alacsony termetű lapponoid pedig kb 75 %-ban nőkhez kötődik a Dunántulon. A termetátlagot kisebb mértékben az is befolyásolja, hogy a turanid típusnak kifejezetten magas termetű "erősen andronovói jellegű" változata is kissé nagyobb arányban fordul elő a férfiaknál, mint a nőknél, míg az alföldi változat, mely nőknél nagyobb mértékben észlelhető csak magas-nagyközepes termetű. Darányban a nagyközepes termetű pamiri típus kissé nagyobb gyakorisága is csökkentette nőknél a termetátlagot. A Dunántulon emelkedik mindkét nemnél a konvex orrhát aránya, de nagyobbbrészt közepesen kiemelkedő orrhát mellett, ami azzal függ össze, hogy egyrészt ^{nagyobbbrészt} a konvex orru és általában csak a közepesnél kissé erősebben kiemelkedő orrhátú pamiri típus gyakorisága a Dunántulon jelentősen emelkedik a magyar átlaghoz képest, másrészt a Bartucz szerint a turanid típusra az egyenes mellett szintén jellemző "rövid sasorr" közepesen vagy közepesnél kissé gyengébben kiemelkedő orrhát mellett a Dunántulon gyakoribb, mint a Duna-Tisza közén és a Palócföldön. Bár a szemszín megoszlása a magyaroknál kevésbé egységes, mint a többi jelleg, mégis Somogy megye vonatkozásában a barna szemszín aránya kissé emelkedik a dunántuli és a magyar átlaghoz képest, elsősorban férfiaknál. A hajszín megoszlása mind a magyaroknál, mind Somogy megyében a legegységesebb megoszlású jellegek közé tartozik, a barna-fekete hajszínek aránya közel van a 100.0 %-hoz.

Tipusok megoszlása ése a településtörténeti összefüggések

A magyarság törökös rétegével kapcsolatba hozható turanid, pamiri, elő-
ázsiai és mongoloid típusok ^{együttes} aránya mind Vörsön, mind Darányban meghaladja nemcsak a magyar, hanem a dunántuli átlagot is és a látrányiaknál is eléri a magas dunántuli átlagot. A törökös jellegegyüttesek, melyek között a honfoglaló magyaroknál leggyakoribb két típus, a turanid és a pamiri erősen dominál kb azonos arányban észlelhetők Somogy megyében, mint a törökök által meg nem szállt Nyugat-Dunántulon /Vas megyében és Zala nyugati felében/, de ez összefüggésben van azzal is, hogy eddig Somogy megyében mind folyamatos magyar népeiségek vizsgálatára került sor, a horvátokkal kevert Babócsaiak, a sokácokkal kevert gamásiak és a vendekkel kevert taranyiak vizsgálata

után lesz megállapítható, hogy a 18. század eleji betelepülések milyen mértékben befolyásolták a somogyi magyarság összetételét. A német nevek aránya eddig egyik vizsgált községben sem érte el a 2 %-ot, de a szuloki német^{ek} vizsgálata majd adatokat nyújt a német telepesek jellegére nézve.

A magyarság finn-ugor rétegével kapcsolatba hozható jellegegyüttesek, az urali, a lapponoid és a keletbalti típusnak finn-ugor jellegű formái Somogy megyében a Nyugat-Dunátnálhoz hasonlóan a 4.5 %-os magyar átlagot sem érik el, de ez általában jellemző a folyamatos népességű magyar helységek túlnyomó többségére, a finn-ugor formák, elsősorban a keletbalti a telepes népességeknél emelkedik, főleg azon községekben, melyekben a szlovák eredetű családnevek aránya meghaladja a 10 %-ot /ezek észak felől újratelepült helységek/, ugyanez észlelhető a palócföldi szlovákoknál is.

Az ősi szlávoknál gyakori északi, cromagnoid és a keletbalti típusnak szlávos jellegű formái a somogyi magyarok között még 1 %-ban sem mutathatók ki. A régi germánokra jellemző északi és cromagnoid típusok lényegében szinte alig mutathatók ki.

Nemcsak Somogyban, hanem általában a Dunántul déli és nyugati részében emelkedik a dinári típus aránya. Ez kb 2/3 részben Dalmácia őslakóival, az illirekkel kapcsolatba hozható klasszikus dinári típussal függ össze, mely a bosnyákoknál és a montenegróiknál a leggyakoribb, de igen jelentős a horvátoknál és a szlovéneknek is. A dinári típuson belül Somogy megyében kb 1/3 részben észlelhető az a keleti dinaroid változat, melyet a jászoknál határoztam meg és mely a kaukázusi alán eredetű öszéteknél szintén felismerhető és melyet a közeli formákkal együtt Abdushelishvili kaukázusi helyi változat megnevezéssel írtam le, hasonló formák a Párizsban élő örmény Kerumian dináriként, a törökországi Enginalev anadolid-dinaroidként mutatott be. Saját vizsgálataim alapján valószínűnek látszik, hogy a pamiri, turanid és előázsiai típus jellegeinek keveredéséből a klasszikus dinárihoz hasonló jellegegyüttes jöhet létre, de a keleti dinaroid fejének méretei nagyobbak, az arc szélesebb és kevésbé magas és az orr konvexitása is az előázsiai és a pamiri típushoz hasonlóan csak a csontos orr alsó harmadában vagy csak a porcos orrban kezdődik. E jellegegyüttes az alán eredetű jászokhoz, valamint a kabar gyepűőr réteghez kötődik, melynek Györffy György szerint szintén volt alán eredetű rétegük is, akik gyűrűszerűen körülfojták a többi magyar törzseket, többek között a Dunántul nyugati és déli részében és Szalvónia

északi felében, bár az oszmán-török terjeszkedés legnagyobb mértékben és először az észak-szlávóniai magyarságot érte.

Igen érdekes eredményeket mutat a bolhóiak vizsgálata, akik 1910-ben még kb 70 %-ban horvát anyanyelvűek voltak. Egyelőre a bolhói adatok nem véglegesek, mert f. évi III. hóban a tudósúrés^t a nekem jelzett időnél korábban kezdték a férfiakkal, így az eddig vizsgált férfiak száma 13-al kevesebb, mint a nőké. Bár a típusok megoszlása XII. hóban a bolhói kiegészítő vizsgálat után némileg változhat, mert a dinári típus 75 %-ban férfiaknál észlelhető, de a turanid típusnak a dunántuli átlagnál is lényegesen nagyobb jelenlegi bolhói aránya alapján biztosnak látszik, hogy a törökös magyarokra jellemző típusok jelentősen meg fogják haladni Bolhón az illi-ekkel kapcsolatba hozható klasszikus dinári típus gyakoriságát, a régi szlávoknál gyakori jellegek pedig a bolhóiaknál lényegében nincsenek. A bolhói, nagyjából horvát származásának tartott népességnek a dunántuli őslakos magyarokhoz való embertani közelsége 3 okra vezethető vissza:

1. Az avar korban Dalmáciába Kuvrát onogur-bolgár kagán ötödik fia települt le népével és megtelepedésüket a Dalmáciában feltárt griffes-indás onogur temetők jelentős száma is bizonyítja, így az onoguroknak a horvátok kialakulásában is szerepük lehetett.

2. Bolhón kb 25 %-ban mutathatók ki az 1828.-évi összeírásban magyar és kicsavart magyar családnevek. Az utóbbiak Berkics-Berki-ből, Harasztia-Harasztiból, Sántics-Sánta-ból stb., az utóbbi összefügghet azzal, hogy a 18. század elején alig voltak magyar katolikus papok, a szláv származású papok pedig a vegyes nemzetiségű községekben kicsavarták az eredetileg magyar neveket. Ezt Fehér Zoltán helytörténész a Balocsa melletti Bátyán be is bizonyította, ahol a lakosság mind a magyar, mind a dalmát nyelvet egyaránt beszélte és a családnevek 2/3 része magyar, 1/3 része délszláv eredetű volt, viszont az állami iratokon egyidejűleg tovább szerepeltek a magyar családnevek akkor is, amikor az egyházi anyakönyvekben ezek kicsavart délszláv formái jelentek meg. Megállapítható volt, a bejegyzést végző papok szláv származásúak voltak.

3. A budapesti egyetemen a szerb-horvát tanszéken közölték velem, hogy

a kaj nyelvjárást beszélő horvátok nagyrészt szlovén eredetűek, akikre a horvátok csak rátelepedtek. A tulnyomóan meg is felelhet a valóságnak, azonban figyelembe kell vennünk azt, hogy a szlovének etnikailag és antropológiailag nem egységesek. Triesttől északra latin és olasz, Karintiában osztrák, Szlavóniában, valamint a Dunántul déli és nyugati részében pedig magyar, avar, avarkori onogur keveredéssel kell számolni az általunk vendnek nevezett szlovéneknél. Ez fokozottabban vonatkozhat a bolhóikara, mert mert Dél-nyugat Somogy területe 15. században szinmagyar, sőt a 15. századi Knyiezsa-féle népjázi térkép Szlavónia északi felén is nagyrészt magyar lakta területet tüntet fel és ez a nagyrészt magyarok lakta terület nyugaton Babócsa és Bolhó alá is behuzódott, azaz a jelenlegi kaj-horvátok lakta nyelvjárás területének északkeleti csücske a Dráván túli területen a 15. században nagyrészt magyarok lakta területre is kiterjedt. A vend probléma tanulmányozása embertani szempontból döntő fontosságúnak látszik. Ugyanis a Borovszky-féle Somogy megyei monográfia néprajzi-embertani fejezete szerint a külső-somogyi magyarság kialakulásában jelentős szerepe volt a vendekkel való keveredésnek, viszont a magas-nagy-közepes termetűnek, széles arcúnak, barna-fekete hajúnak és barna szeműnek, erős alkatúnak leírt külső-somogyi embertípus nem egyezik sem a szőke, kékszemű régi szlávokkal, sem a keskenyebb és magasabb arcú, szikár alkatu illir eredetű dinárral, hanem a turanid típus alföldi és erősen andronovói jellegű változatával egyező. Ha tehát a külső-somogyiakra elsősorban jellemző turanid típus részben vend beolvadásra vezethető vissza, úgy valószínűnek látszik, hogy a vendeknek tulajdonított embertani jellegek az avarkori onogurok elszlovénosodott utódaival hozhatók nagyrészt kapcsolatba. A magyar-vend keveredés Somogyban Paranyban lesz tanulmányozható, tiszta vendnek tartott népesség vizsgálatát pedig Vas megyében tervezem, de némi támpontot nyújthat e téren a f. évi XII. havi babócsai vizsgálat is, ahol az 1828. évi összeírás családnevei ^{kb} 1/3 részben délszláv eredetűek és a magyar nyelv mellett némelyan a kaj-horvát nyelvjárást ismerik. Előzőleg már említettem, hogy a bolhóiakra a dunántuli magyar átlagnál is nagyobb mértékben jellemző a turanid típus, annak ellenére, hogy a családnevek többsége délszláv eredetű. - Kecskemét, 1987. IX. 23.

Stanczyk Gy